

عنوان تحقیق: آداب معاشرت در صحیفه سجادیه

نام استاد راهنما: سرکار خانم خدیجه جلالی

تاریخ تصویب: ۹۷/۴/۱۶

نویسنده: طلبه محمده فرح بخش نالکیاشری

بسم الله الرحمن الرحيم

چکیده

آداب معاشرت موضوعی است که در علوم فقهی و عرفانی و اخلاقی و ... قابل بررسی است که در این نوشتار با رویکرد تربیتی از نگاه امام سجاد(ع) به آن پرداخته می شود. این تحقیق با هدف بنیادین به صورت توصیفی و تحلیلی و گردآوری اطلاعات اسناد و مدارکی می باشد که به شیوه ی متنی و کتاب خانه ای با محوریت دعاها و صحیفه سجادیه جمع آوری شده است .

آداب معاشرت اجتماعی از دیدگاه امام معصوم ایزاری فرهنگی با زیر بنای توحیدالهی است . ظرف تکاملی آداب اجتماعی در سایه ی ملازمت با اهل تقوا و ترک مجامعه بی تقوایانی مانند اهل بدعت و ... و اوج آن با تکیه نمودن به فرهنگ ولی خدا به عنوان محور عزت و کرامت ، برای طی کردن مسیر صحیح بندگی خدا در زندگی اجتماعی است طوری که برای رشد عواطف ایثارگرانه و رفتارهای مدبرانه در میان آحاد جامعه خود را از هر فرهنگ غیر توحیدی بی نیاز می بیند و تمامی موانع برای عبور از زندگی حیوانی جهت رسیدن به قرب الهی مطابق با موازین الهی برطرف می گردد.

علاوه بر آن امام علی ابن الحسین (علیه السلام) مودبانه رفتار کردن در برابر خوبی ها و زشتی های ارتباطی در جامعه دینی را در مدیریت نفس از طریق رعایت آداب رفتاری و گفتاری مطابق با فرهنگ توحیدی ولایتمدارانه آموزش می دهند . و رشد اجتماعی را در اجرای فرهنگ صحیح احسان به خانواده و ترویج آن بین دوستان و خیر خواهی و انصاف با دشمنان در جهت جلب رضایت خداوند متعال تعریف می کنند. با نگاهی عمیق به این آداب که از نهاد خانواده شروع می گردد و بعد در محیط دوستان وارد می گردد ، به نقش مقدمی آداب گفتاری برای تکمیل رسالت آداب رفتاری ارتباط تلازمی این آداب با یکدیگر در اصلاح روابط اجتماعی با اقشار جامعه فراهم می سازد.

سخن گفتن از مکتب فکری و رفتاری امام سجاد(ع) به معنای سخن گفتن از اسلام ناب محمدی(ص) است؛ از این رو شاید تبیین همه آن در یک مطلب کوتاه شدنی نباشد، اما در این مطلب با مراجعه به احادیث و روایاتی که از ایشان نقل شده بر آنم تا گوشه ای از آن حقیقت را تبیین کنیم.

این تحقیق در دو فصل انجام می شود که فصل اول به تأثیر معاشرت در زندگی فردی و اجتماعی بررسی می شود و فصل دوم به نحوه معاشرت در حوزه خاص، همچون: خانواده؛ که چگونگی معاشرت فرزند با والدین و بلعکس و معاشرت با دوستان و همسایگان مورد توجه خواهد بود. به کار گیری آداب معاشرت اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی ستون اصلی برقراری ارتباط موفق در جامعه خواهد بود. و این امر در تحقیق مورد توجه قرار میگیرد تا باعث آداب معاشرت صحیح و اسلامی در جامعه شود. آداب معاشرت صحیح و رعایت نکات آن توسط افراد در یک جامعه باعث رشد فرهنگ و تمدن آن سرزمین می باشد که دستیابی به این مهم مستلزم شناخت و اجرا و ترویج آداب و قوانین اجتماعی در سطح کشور است. امام سجاد(ع) برای تنظیم روابط اجتماعی انسانها آداب و وظایفی قرارداده و ستون آن را بر ایمان به خدا و تقویت روح فضیلت و انسانیت بنا نهاده است بسیاری دوست دارند در ارتباط با همنوعان خویش زندگی موفق داشته باشند ولی به جهت ناآگاهی از چگونگی معاشرت و آداب آن، توانایی برقراری روابط مناسب و اسلامی را از دست می دهند و به ناچار منزوی می شوند بنابراین شناخت این آداب در مرحله عمل و توانایی ایجاد ارتباط مناسب با اقشرهای مختلف جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار است.

کلید واژه: فرهنگ معاشرت، ادب، امام سجاد(ع)، صحیفه سجادیه

چکیده	
فهرست	
مقدمه	
فصل اول	
معنای لغوی و اصطلاحی معاشرت	
تأثیر معاشرت در حوزه فرد و اجتماع	
فصل دوم	
معاشرت در حوزه خانواده	
فرزند نسبت به والدین	
والدین نسبت به فرزند	
همسایگان	
دوست	
نتیجه	
منابع	

مقدمه

انسان موجودی است اجتماعی، و نیاز به معاشرت و تعامل دارد، به گواه تاریخ معاشرت در بهبود روابط انسانها در جامعه بسیار نقش آفرین و تأثیر گذار است. ملکات نفسانی انسان و تزکیه و تهذیب نفس زمانی شکل می گیرد که بتواند با مردم معاشرتی نیک داشته باشد. نشاط و شادابی زندگی اجتماعی انسان تا حد زیادی در گرو حسن معاشرت افراد است، به دیگر سخن سلامت و بیماری روحی اعضای جامعه بر زندگی اجتماعی آنها تأثیر دارد و در جامعه ای که اصول معاشرتی رعایت می شود، زندگی اجتماعی از نشاط برخوردار است و جامعه به راحتی می تواند به اهداف مورد نظر خود در ابعاد مختلف زندگی برسد. بنابراین سعادت فردی و اجتماعی انسان در گرو تخلق به فضیلت های انسانی از جمله حسن معاشرت است.

این تحقیق علاوه بر حسن معاشرت صحیح که مارا به سوی صحیح رفتار کردن میکشاند به معنا و مفهوم معاشرت و تأثیر معاشرت در زندگی فردی و اجتماعی نیز می پردازد

و انتخاب این موضوع برای تحقیق با توجه به اینکه در معاشرت ها خیلی از مسائل ها در روابط اجتماعی و... رعایت نمی شود و در اسلام آداب معاشرت صحیح بسیار تاکید شده است به بررسی این امر مهم مبادرت مینمایم که امید به رفع این مشکلات در جامعه گردد. که اگر این آداب معاشرت اسلامی و رعایت نکات آن توسط افراد یک جامعه انجام شود باعث رشد و فرهنگ و تمدن اجتماعی آن سرزمین می شود.

درباره این تحقیق علاوه بر منابع روایی و تفسیری دست اول، کتاب ها و مقالاتی نگاشته شده است از آن جمله: اخلاق معاشرت (جواد محدثی) اخلاق و معاشرت در اسلام (علی قائمی) و... اشاره نمود. و تفاوت این تحقیق با سائر تحقیق ها این است که آداب معاشرت از دیدگاه امام سجاد (ع) و صحیفه سجادیه بررسی می شود که امام (ع) در مورد معاشرت صحیح چه می فرمایند. و این تحقیق با روش کتابخانه ای گردآوری شده است.

برای اینکه افکار و رفتار ما بر اساس مکتب اسلام ناب محمدی (ص) باشد، باید به در خانه امامان معصوم (ع) از جمله حضرت امام سجاد (ع) برویم که مفسران واقعی و حقیقی قرآن و دین هستند و می توانند فکر و رفتار درست را به ما بیاموزند؛ چرا که خداوند آنان را اسوه حسنه مردمان معرفی کرده است تا از آنان سرمشق بگیریم و از تحریفات و بدعت ها در امان مانیم و فکر و عمل ما خدایی شوند.

فردی خواست مکرری درباره‌اش به اجرا بگذارد، با دلسوزی این نقشه را خنثی کن و با کرامت و بزرگواری با وی معاشرت نما. هیچ نیرو و توانی به جز خدا نیست (پس از آن کمک بگیر).

امام سجاد علیه السلام در این فراز از رساله حقوق برای همسایگان اهمیت فوق‌العاده‌ای قائل گردیده و مراعات حقشان را سفارش نموده است. هدف از این تأکیدها و توصیه‌ها و اهتمام و عنایت به امور و شئون همسایگان ایجاد همبستگی اجتماعی و احیای اخوت دینی در میان «جوامع اسلامی» است تا در پرتو این انسجام، محبت و مودت شکل متقابل و فراگیری به خود گیرد و هرگونه اختلاف، بدبینی، بددلی و سوء تفاهم از دل‌ها رخت‌بربندد و مردم برای رشد فضایل و مکارم گام بردارند.

امام از پیروان خویش می‌خواهد وقتی مصائبی برای همسایه‌ای پیش می‌آید، او را تنها نگذارند و به امدادش بشتابند؛ زیرا وقتی فرد مصیبت دیده، خود را در توفانی از حوادث و بلاها مشاهده کرد، دچار فشار روحی و روانی شدیدی می‌شود و اگر با او همفکری و همکاری نشود و در جهت نجات دادن وی از شدائد و ناگواری‌ها اقدام نشود، هجوم ناگواری‌ها ذهن و دلش را پژمرده نموده و نشاط روحی و آرامش روانی را از وی سلب می‌کند؛ آدمی با این وضع ناگوار نمی‌تواند در امور اجتماعی و برنامه‌های انسان‌ساز اسلامی حضوری مؤثر و فعال داشته باشد.

به علاوه وقتی ما با همسایه خود ارتباط برقرار می‌کنیم، باید شئونات وی را کاملاً حفظ کنیم و به گونه‌ای نباشد که در معاشرت با ما، ارج و منزلت اجتماعی وی تنزل یابد. رعایت این حقوق، غیر از آنکه شبکه روابط اجتماعی را در جامعه مسلمانان استحکام می‌بخشد و دوستی و عواطف عالی را بین آنان رواج می‌دهد، موجبات رشد، پویایی و کمال یابی آنان را فراهم می‌سازد.

البته حقوق مذکور متقابل است و مجاورت مسلمانان با یکدیگر تعهد ایجاد می‌کند. در رعایت حق همسایه هیچ کس نمی‌تواند ادعا کند به همکاری و مساعدت دیگران نیازی ندارد. (۲۷) زیرا قرآن کریم می‌فرماید: «و تعاونوا علی البر والتقوی» (۲۸) و در این همکاری در نیکی و تقوا، استثنا و تخصیص وجود ندارد.

قلمرو ممنوع

انسان باید متوجه این واقعیت باشد که نوع معاشرت با همسایگان، در روح و روانش اثر می‌گذارد.

مجاورت با افراد خاطی، گناهکار و اهل عصیان، دل را تیره می‌کند. شهید مطهری می‌گوید:

«انسان با روحی حساس و قابل تغییر آفریده شده است؛ به همین جهت، صلاح و فساد بدون آنکه خود اشخاص متوجه باشند، از فردی به فرد دیگر سرایت می‌کند. به تعبیر حضرت علی علیه السلام وقتی آدمی با افراد بد معاشرت و مجالست دارد، مثل این است که وی را در فراموشخانه ایمان برده‌اند زیرا حداقل به طور موقت و تا وقتی که با او مرتبط است، افکار و عقاید پاک خویش را از یاد می‌برد» (۲۹).

(۲۶) دعای ۲۶ صحیفه سجادیه

(۲۷) با الهام از خطبه ۲۱۴ نهج‌البلاغه و حکمت‌ها و اندرزها، شهید مطهری، ص ۸۹.

(۲۸) مائده/آیه ۲.

(۲۹) حکمت‌ها و اندرزها، ص ۲۸

معاشرت با دوست

امام سجاد (ع) در صحیفه می فرماید:

ای خداوند، محبوب من گردان همنشینی با درویشان را و یاری ام ده که بر مصاحبت آنان شکیباً باشم (۳۰)

دوستی حد و مرزی دارد که باید آن حریم حفظ و آن حق، ادا شود.

حق رفیق و ملازم انسان از منظر امام سجاد (ع) افزود: امام سجاد (ع) در رابطه با حقوق «همراه، رفیق و ملازم انسان» می فرماید: «وَأَمَّا حَقُّ الصَّاحِبِ فَإِنَّ تَصَحُّبَهُ بِالْفَضْلِ مَا وَجَدْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَإِلَّا فَلَا أَقْلَ مِنَ الْإِنصَافِ وَأَنْ تُكْرِمَهُ كَمَا يُكْرِمُكَ وَتَحْفَظَهُ كَمَا يَحْفَظُكَ وَلَا يَسْبِقُكَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ إِلَى مَكْرُمَةٍ فَإِنْ سَبَقَكَ كَافَأْتَهُ وَلَا تَقْصِرَ بِهِ عَمَّا يَسْتَحِقُّ مِنَ الْمَوَدَّةِ تَلْزِمُ نَفْسَكَ نَصِيحَتَهُ وَحَيَاطَتَهُ وَ مُعَاذَتَهُ عَلَى طَاعَةِ رَبِّهِ وَ مَعُونَتَهُ عَلَى نَفْسِهِ فِيمَا لَا يَهْمُ بِهِ مِنْ مَعْصِيَةِ رَبِّهِ ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِ رَحْمَةً وَلَا تَكُونُ عَلَيْهِ عَذَابًا وَلَا قُوَّةً إِلَّا بِاللَّهِ؛ و اما حق رفیق و همراه تو این است که با او مصاحبت با بخشندگی و احسان داشته باشی تا جایی که برای تو راه باز است. و اگر نتوانستی حداقل نسبت به او انصاف را رعایت کنی و همانگونه که تو را مورد تکریم و احترام قرار می دهد او اکرام و احترامش کن، و آن گونه که در حفظ و نگهداری تو می کوشد در نگهداری او کوشا باش، و بر هیچ کرامتی بر تو پیشی نگیرد و اگر پیشی گرفت به او عوض بدهی، و تا آنجا که امکان دارد در دوستی او کوتاهی نکن و بر خود لازم بدان که همواره خیرخواه و نگره دار و پشت و پناه او در اطاعت از پروردگارش باشی و به او کمک کنی که تصمیمی بر معصیت و نافرمانی خدا نگیرد. سپس بر او مایه رحمت باش و عذاب بر او نباش. و قوه و قدرتی جز از ناحیه خدای متعال نیست.»

دقت نظر در این جمله های جامع امام سجاد (ع) نشان می دهد که آن وجود نورانی، چقدر زیبا به حقوق رفیق و همراه اشاره کرده است؛ زیرا آن حضرت تأکید می کند کمترین حق در رابطه با رفیق آنست که انصاف را درباره او رعایت کنی و احترام متقابل داشته باشی! و تلاش کنی در هر کار خیری بر او پیشی بگیری، و همچنین در دوستی و محبت و در نصیحت و یاریش برای اجرای فرمان خدا، کوتاهی نداشته باش! چه اینکه باید تلاش کنی که در مسیر معصیت و نافرمانی خدا قرار نگیری

نعمت دوست»

از قدیم گفته اند: هزار دوست کم است و یک دشمن بسیار. دوست، همدم تنهاییهای انسان، شریک غمها و شادبها، بازوی یاری رسان در نیازمندیها، تکیه گاه انسان در مشکلات و گرفتاریها و مشاور خیرخواه در لحظات تردید و ابهام است. بعضی از مردم، به خاطر خصلتهای خودخواهانه یا توقعات بالا یا تنگ نظری یا سختگیری یا دلایل دیگر، نمی توانند برای خود، دوستی برگزینند و از «تنهایی» در آیند. این به تعبیر حضرت امیر (ع) نوعی ناتوانی و بی دست و پای است.

هم دوست یافتن، «هنر» است، هم دوست نگه داشتن، هم دوستیهای تعطیل شده و به هم خورده را دوباره پیوندزدن و برقرار ساختن. علی (ع) می فرماید:

اعجز الناس من عجز عن اكتساب الاخوان، و اعجز منه من ضيع من ظرفه. (۳۱)

ناتوانترین مردم کسی است که از دوستیابی ناتوان باشد. ناتوانتر از او کسی است که دوستان یافته را از دست بدهد و قدرت حفظ آنها را نداشته باشد

از سوی دیگر، اگر در سخنان ائمه از دوستی با بعضی نهی شده، آنها نیز به عنوان صاحبان «رفتار ناپسند» محسوب می شوند که در قلمرو آیین دوستی نمی گنجد، از قبیل: عیبجویی، نابخردی، کینه توزی، پرتوقعی، کم ظرفیتی، بددهانی و بدزبانی، بی تقوایی، لجاجت و ستیزه جویی، شوخیهای بیجا و آزاردهند، خودپسندی و بدرفتاری و از این دست خصلتها و رفتارها. اینها، هم موجب کاهش دوستان و سستی دوستیها می گردد، و هم شیوه های ناپسند در معاشرت با دوستان است که باید از آنها پرهیز کرد.

حدیثی از امیرالمؤمنین(ع) که ما را به مراعات حقوق دوستان و برادران دینی فرا می خواند و از زیرپا گذاشتن حقوق آنان به بهانه دوستی و خودمانی بودن، نهی می کند. علی(ع) می فرماید: «حق برادر دینی خود را با اتکاء به رابطه ای که میان تو و او است، ضایع مکن، چرا که هرگز، کسی که حقش را ضایع و تباه کرده ای، برادر تو نیست:

«لا تضیع حق اخیک اتکالا علی ما بینک و بینہ، فانہ لیس لک باخ من اضع حقہ.» (۳۲). قدر دوستیها و پیوندهای عاطفی و دوستانه را بدانیم، از دوستان صادق و وفادار و پاک و پرهیزکار، دست برداریم، چراغ محبت را در دلهای خویش، روشن و شعله ور نگاه داریم، از زخم زبان و کلمات تحقیرآمیز و برخورد دشمنی برانگیز با دوستان برحذر باشیم، «آیین دوستی» را بشناسیم و به کار بندیم.

توصیه ی همه ی بزرگان اخلاق آن است که انسان در انتخاب دوستان و همنشینان خود بسیار دقت کند و در حلقه ی دوستان شایسته، با ایمان و اخلاق قرار گیرد تا فضای سالم و معنوی آن گونه دوستان، او را هم به وادی صلاح و خیر و نیکی بکشاند. چه بسیارند گمراهان و فاسدانی که به سبب معاشرت با دوستان ناباب، به فساد کشیده شده اند. و... چه بسیارند نیکانی که خوبی خود را مدیون انسانهای با ایمان و صالح هستند امام سجاد(ع) در این باره میفرماید:

مُجَالِسَةُ الصَّالِحِينَ دَاعِيَةٌ إِلَى الصَّلَاحِ؛ هَمْنَشِينِي بِصَالِحَانِ، بِه صلاح و رستگاری می کشاند(۳۳).

بنابراین بایستی در دوستی ها همواره جنبه احتیاط مد نظر قرار داده شود. چه بسا تاثیرات بدی که بر آدمی می گذارد و از آن بی خبر است. انسان باید در انتخاب دوست خود نهایت دقت را ورزد زیرا داشتن یک دوست خوب در روشن نمودن مسیر زندگی وی نقش مهمی ایفا می کند. حتی گاهی اوقات دوست خوب مسیر زندگی یک شخص را عوض می کند و وی را به نیکی ها علاقه مند می سازد.

۳۲- نهج البلاغه، نامه ۳۱

۳۳) کافی، ج ۱، ص

نتیجه

آداب معاشرت صحیح و رعایت نکات آن توسط افراد در یک جامعه باعث رشد فرهنگ و تمدن آن سرزمین می باشد که دستیابی به این مهم مستلزم شناخت و اجرا و ترویج آداب و قوانین اجتماعی در سطح کشور است.

ارتباط سالم باعث می شود مشکلاتمان را ساده تر حل کنیم، اعتبار کسب کنیم، مورد اطمینان قرار بگیریم و با آنها دوست شویم و از این تعادل دوطرفه سود ببریم و سود برسانیم، شراکت کنیم، راهنماییو گفت و گو کنیم و خدا را بهتر بشناسیم

در دیدگاه اسلامی جامعه و روابط انسانی آن رنگ الهی و عبادی به خود می گیرد و همه جنبه های گوناگون رفتار آدمی در جهت نیل به هدف نهایی که انسان کامل شدن است معنا و مفهوم مییابد

امام سجاد(ع) برای تنظیم روابط اجتماعی انسانها آداب و وظایفی قرار داده و ستون آن را بر ایمان به خدا و تقویت روح فضیلت و انسانیت بنانهاده است بسیاری دوست دارند در ارتباط با هم نوعان خویش زندگی موفقی داشته باشند ولی به جهت ناآگاهی از چگونگی معاشرت و آداب آن، توانایی برقراری روابط مناسب و اسلامی را از دست می دهند و به ناچار منزوی می شوند بنابراین شناخت این آداب در مرحله عمل و توانایی ایجاد ارتباط مناسب باقشرهای مختلف جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار است

منابع

- (۱) مجمع البحرين ج ۳ ص ۴۰۳، التحقيق مصطفى ج ۸ ص ۱۳۷، نثر طوبی، شعرانی، ج ۲ ص ۱۵۲
- (۲) فرهنگ بزرگ سخن ج ۷ ص ۷۱۲۶
- (۳) فرهنگ فارسی ج ۳ ص ۴۲۱۲
- (۴) لغت نامه دهخدا ج ۱۳ ص ۱۸۶۳۲
- (۵) مصباح المنیر، احمد بن محمد معزی فیومی ج ۲ ص ۹
- (۶) مجمع البحرين، شیخ فخرالدین الطراحی ج ۱ ص ۵۱
- (۷) لسان العرب، ابن منظور ج ۱ ص ۲۰۶
- (۸) دایره المعارف بزرگ اسلامی ۷ موسوی بجنوردی ج ۷ ص ۲۹۶
- (۹) الاداب الدینیة للخزانة المعینة، شیخ طبرسی، ص ۱۹۹
- (۱۰) شرح منازل السائرین، خواجه عبدالله انصاری، ترجمه شرح عبدالرزاق لاهیجی کاشانی ص ۱۵۱ و ۱۵۲
- (۱۱) ارشاد القلوب الی الصواب، حسن بن ابی الحسن دیلمی، ترجمه عبدالحسین رضایی ص ۳۸۳
- (۱۲) تفسیر المیزان، محمد حسین طباطبایی ج ۶ ص ۲۵۶
- (۱۳) دعای ۲۰ صحیفه سجادیه، معروف به دعای مکارم الاخلاق

(۱۴) (صدوق، ۱۳۶۲ق، ج ۱، ص ۳۱۷)

(۱۵) مدنی، سیدعلی خان، ریاض السالکین، ج ۴، تحقیق: سیدمحسن امینی،
چاپ اول، مؤسسه النشر الاسلامی

(۱۶) صحیفه سجادیه، ترجمه اسد الله مبشری، نشرنی، چاپ سوم، ص ۴۶

(۱۷) آیت الله جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۵، ص ۳۷۹

(۱۸) صحیفه سجادیه

(۱۹) اسراء / ۲۴

(۲۰ و ۲۱) صحیفه سجادیه

(۲۲) همان، ج ۳، ص ۵۰؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۲۰۸

(۲۳) صحیفه سجادیه

(۲۴) شرح صحیفه سجادیه، الهی قمشه ای، ص ۲۳۳

(۲۵) ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه‌ی مدرّسین حوزه‌ی علمیّه قم، قم،
۱۴۱۳ق، چاپ دوم، ج ۲، ص ۶۲۲، باب الحقوق.

(۲۶) دعای ۲۶ صحیفه سجادیه

(۲۷) با الهام از خطبه ۲۱۴ نهج البلاغه و حکمت‌ها و اندرزها، شهید مطهری، ص ۸۹.

(۲۸) مائده/آیه ۲.

(۲۹) حکمت‌ها و اندرزها، ص ۲۸

(۳۰) نیایش ۳۰

(۳۱) فیض الاسلام، حکمت ۱۱. نهج البلاغه

(۳۲) - نهج البلاغه، نامه ۳۱

(۳۳) کافی، ج ۱، ص